

Потічний П.
Пропагандивний рейд УПА в Західну Європу [Літопис Української повстанської армії: Серія «Події і люди». – Кн.28]. – Торонто; Л.: Літопис УПА, 2014. – 158 с.

Дослідження з історії українського визвольного руху 1920–1950-х рр. упродовж останніх десятиліть переживають в нашій країні справжній бум. Можливість ознайомитися з творчим доробком вітчизняних та зарубіжних авторів, доступ до опублікованих у діаспорі археографічних видань, поступове, але невпинне відкриття архівів у посткомуністичних державах дозволили українській історіографії на Батьківщині до певної міри «компенсувати» згаяний у попередні десяти-

ліття час та спільно з фахівцями з українського зарубіжжя створити єдине дослідницьке поле, у межах якого починають формуватися яскраві історіографічні школи та наукові осередки, кристалізуються перспективні студії.

Синтетичні комплексні монографії, серійні документальні видання, фотодокументальні альбоми, довідники, наукові збірники, присвячені конкретним епізодам визвольної боротьби або визначним персоналіям, – усіма цими здобутками цілком справедливо може пишатися вітчизняна та зарубіжна україністика, яка зуміла створити логічну, послідовну та достатньо повну візію історії боротьби українського народу за незалежність упродовж 1920–1950-х рр. Відтак цілком очевидно, що сучасні студії повинні відкрити новий дослідницький етап, щораз сильніше занурюючись у глибини мікроісторії, ставлячи у центр наукових пошуків людину. Звичайні підпільники та повстанці: якими були їх вік, освіта, соціальне походження, сімейний стан, мотивація участі в боротьбі за незалежність свого народу? Як і де вони здобували вміння та навички підпільної, збройної боротьби? Коли й на що хворіли, чим лікувалися, що їли, як облаштовували свій побут? Ці питання, очевидно, видавалися samozрозумілими для учасників і свідків подій, для людей, котрі вийшли з того героїчного покоління. Натомість сьогоденньому читачеві, чи взагалі молодій людині, часто може здаватися, що в повстанській боротьбі була тільки романтика переможних боїв і подвигів, патетика гасел та закликів... «Поза кадром» більшості новітніх досліджень залишаються важкі (на межі чи поза межею виживання) будні, надлюдські психологічні й фізичні навантаження, страждання від недуг і ран, біль через втрату бойових побратимів і розлуку з рідними, гіркота від поразок і зрад... Аби висвітлити всі окреслені вище аспекти повсякденного життя повстанця чи підпільника важливо розпочати зі встановлення підставових фактів, які дозволять відповісти на запитання: «Хто були ті люди»? Зробити

це можливо лише завдяки сумлінному аналізу тих нечисленних статистичних джерел, котрі дозволяють нам побачити певний соціальний зріз, із незначних елементів склавши загальну мозаїку, портрет рядового учасника визвольної боротьби.

Із приємністю хочеться відзначити, що одним із піонерів у царині антропологічних досліджень українського визвольного руху став його ветеран та активний дослідник історії Організації українських націоналістів, Української повстанської армії та Української головної визвольної ради – Петро Потічний. Працюючи впродовж десятиліть із найрізноманітнішими джерелами, автор рецензованої книги нагромадив багатючий евристичний та аналітичний досвід, що дозволило підготувати надзвичайно цікаву й корисну для історіографії наукову розвідку, присвячену рейду відділів УПА на Захід, а точніше – людям, «пересічним» учасникам подій, котрі на своїх плечах винесли всі непрості випробування тих часів.

Перші два розділи праці («Великий рейд» УПА в числах» та «Місія УПА за кордоном») мають, до певної міри, вступний характер, ознайомлюючи читача зі станом наукової розробки теми, метою, завданнями дослідження (с.7–8), а одночасно демонструючи загальне тло, на якому відбувалося організаційне оформлення повстанських структур за кордоном після завершення рейду (с.8–12). Безперечно, базовий розділ – третій («Реєстраційні списки»; с.13–60), який формує уявлення читача про статистичний матеріал, із котрим працює дослідник. Автор рецензованої книги спершу детально характеризує всі наявні в архівах переліки українських вояків-повстанців, що прибули до Німеччини та Австрії впродовж 1947–1950 рр., звертає увагу на їх особливості, авторство, мету й час складання, інформативну цінність, визначає два найбільш достовірні з них – так звані «А» і «Б», а також вказує на додаткові списки, залучені до статистичного аналізу (с.13–15).

Шляхом верифікації усіх наявних даних, а також завдяки залученню інформації з інших джерел автор зумів укласти зведений перелік, розмістивши його у двох таблицях (с.16–60): перша подає псевдоніми учасників рейду, колишні та дійсні прізвища й імена, дати, місця (або райони) народження; друга до цієї інформації додає відомості про відділ або частину, до якої належав повстанець, його військовий ступінь, функції, підвищення ступеня, військову (для окремих старшин та підстаршин) і загальну (для майже всіх, хто потрапив у списки) освіту.

Створення зведеного списку повстанців, які брали участь у рейдах на Захід, дозволило дослідникові вивести певні узагальнення. Так, вивчаючи дані про терени, звідки до американської зони окупації в Європі прибували упівці, автор робить висновок: із Холмщини прийшло 28 (здебільшого учасники підпілля); з Ярославщини та Любачівщини – 50 (29 повстанців і 21 підпільник); з Перемишльщини – 79 (68 вояків УПА та 11 учасників мережі ОУН); із Лемківщини – 127 (82 підпільника, 45 повстанців) осіб (с.60–61).

Окрему таблицю присвячено функціям, які в УПА чи ОУН виконували прибулі на Захід члени рейдуючих відділів (с.61). Із неї довідуємося, що більшість були стрільцями або підстаршинами. Це руйнує залишки виплеканих

у радянські часи міфів про те, що на Захід виходили «ватажки» та найбільш «запеклі бандити», «кадрові націоналісти» тощо.

Освітній ценз учасників підпілля та повстанців, які вишли до Німеччини та Австрії, був дещо вищим від загального. Із відповідної таблиці («Освіта рейдуючої частини УПА»; с.62) випливає, що серед рейдовиків не було неписьмених чи малограмотних людей (в окремих списках повстанців і радянських партизанів такі наявні; наприклад, на початку 1944 р. – 2% бійців групи «Богун», 2,9% – червоних партизанів в Україні). Цілком логічно, що абсолютна більшість облікованих повстанців мали за плечима народну (72,6%) або середню (14,2%) школи. Але при цьому слід наголосити, що понад 13% осіб закінчили гімназії, середні професійні або вищі навчальні заклади, були студентами (з повстанців Південно-Західної Волині, наприклад, таких тільки 3,5%, а серед радянських партизанів, котрі діяли в Україні – 4,5%). Тобто повстанці й підпільники Закерзоння, які вийшли на Захід у 1947–1950 рр., загалом були більш освіченими від своїх побратимів з окремих районів Західної України та членів червоних партизанських загонів.

Цікаву картину подають акумульовані дослідником дані, які стосуються вишколу, віку, стану здоров'я учасників рейдуючих відділів. Скажімо, понад половина стрілецького складу отримала свій військовий досвід і підготовку винятково в лавах УПА (такі дані цілком корелюються з наявною статистикою щодо повстанських підрозділів у різних регіонах України). Аналогічно, понад 80% підстаршин проходили свій вишкіл в лавах повстанців (43 із 53 облікованих), як і 50% старшин (4 з 8 облікованих) здобули військові знання у відповідних упівських школах (с.63).

Слід наголосити на тому, що повстанці, котрі подолали всі труднощі рейду, були, як правило, доволі молодими людьми – вік 83,7% (190 осіб) становив 19–27 років (с.64). Аналогічні статистичні дані щодо інтернованих у Чехословаччині повстанців-рейдовиків свідчать, що серед них було понад 81% 19–27-річних (с.98). Підкреслимо, що відповідні показники по групі «Богун» на початку 1944 р. становили трохи більше 60% від облікованого особового складу, а у червоних партизанів, які воювали на території України в роки нацистської окупації, відсоток молоді 19–27 років був дещо більшим за 50%. Можливо, що однією з причин такої значної складової молоді серед повстанців, котрі виступили в похід на Захід, було усвідомлення всіх тягот рейду, витримати які могли лише фізично витривалі молоді вояки.

П.Потічний подає доволі унікальні статистичні дані про здоров'я учасників рейду (с.65). Історики, на жаль, мають у своєму розпорядженні обмаль подібної інформації, тож актуалізація будь-якого її фрагменту – надзвичайно важлива для науки. Навіть побіжний аналіз наведених відомостей указує на те, що абсолютна більшість хвороб була «професійними», тобто набутими у ході збройної боротьби й за складних умов повсякденного життя. Ідеться про ревматизм, захворювання зубів, сухоти, запалення легенів і ніг, серцево-судинні недуги та проблеми зі шлунково-кишковим трактом.

Дослідникам стане у пригоді й інформація про основні заходи, ужиті для звільнення інтернованих упівців і підпільників, їх переміщення до таборів

ді-пі, участь у табірному житті та ін. (с.65–73). Статистичні дані щодо цих питань можуть бути надзвичайно важливим джерелом для майбутнього узагальнюючого наукового нариса, присвяченого долі учасників українського визвольного руху в еміграції.

Загалом лише менше половини вояків УПА та підпільників ОУН, які вирушали в рейди на Захід, досягали пунктів призначення. Більшість із них полягли в боях (48 осіб) або потрапили в полон (268 осіб) на території тодішньої Чехословаччини та згодом майже всі були передані властям комуністичної Польщі. Саме цим людям (ідеться про 316 вояків) присвячено значну частину книги (с.73–107).

Велика, зведена автором праці таблиця (с.74–93) інформує читачів про псевдоніми, імена, дату й місце народження та полону, загибелі або ув'язнення українських повстанців. Аналіз втрат, здійснений П.Потічним, указує на те, що найбільше полонених і вбитих було із відділів «Бурлаки», «Громенка», «Бродича» (11 і 65; 11 і 57; 3 і 34 відповідно; с.94). Такі високі втрати, на нашу думку, пояснюються тим, що саме ці підрозділи вирушали в рейд у найбільшому кількісному складі (а «Громенка» та «Бурлаки» ще й ідентичними маршрутами), що робило їх найбільш вразливими під час переслідування чехословацькими військами.

Надзвичайно важлива, особливо в контексті розвінчання історичних міфів та стереотипів, зібрана автором рецензованої праці статистика щодо місць народження полонених у Чехословаччині повстанців (с.106–107). Із підсумкової таблиці однозначно випливає, що абсолютна більшість із них (дві третини) були місцевими, уродженцями Закерзоння.

У заключному розділі узагальнюються статистичні дані про маршрути, якими рухалися рейдуючі відділи та групи, а також про місцевості, де потрапляли до неволі або гинули повстанці й підпільники (с.108–119). Так, дізнаємося, що найбільш нещасливими виявилися райони Сучан (16 полонених), Малої Фатри (14 полонених), Недаконіце (10 полонених), Малужина (2 полонених і 6 убитих), Гуменські-Рокитова (7 полонених).

Наприкінці книги, у «Коротких висновках» (с.120), дослідник подає дуже стислий, але надзвичайно влучний та об'єктивний аналіз прорахунків і здобутків українського визвольного руху за період рейдів підрозділів УПА та членів мережі ОУН із Закерзоння у західному напрямку. Відверто зазначається про помилки, яких припустилися командири загонів, що призвело до втрат серед особового складу. Але при цьому наголошується на політичній перемозі, якою стала поява озброєних українських бійців по той бік «залізної завіси», що руйнувало поширений у західному світі міф про неможливість тривалого збройного опору тоталітарній комуністичній імперії.

Підсумовуючи, наголосимо, що праця П.Потічного має всі шанси стати каталізатором появи у сучасній українській історіографії серйозних досліджень з історичної антропології, які стосуватимуться визвольної боротьби 1920–1950-х рр.

І.К.Патриляк (Київ)